

Kaip užtikrinti sėkmingą propagandą?

Kelios dienos prasidėjus karui skambinau savo draugei į Rusiją. Kaip Jūs? Kaip jaučiatės, kaip gyvenate? Žūt būt norėjosi išlaikyti ryšį, pasidomėti kaip ji, kaip jos šeima.

Po pokalbio ilgai negalėjau atsigauti, nes gerą valandą besikalbant mums abiems teko vaikščioti aplink – kas yra tiesa, kas yra melagienos? Kas vyksta iš tikrųjų, o kas surežisuota. Kad ir kaip stengiausi pasakoti, vardinti faktus (bent jau tai, kas yra faktai, kuriais aš remiuosi) - jaučiausi bejėgė – atrodė, kad propaganda mano draugę nunešusi tikrai toli. Pernelyg toli, kad susitiktumėme.

Šiomis dienomis, suvokiant informacijos cenzūrą ir ribotumą Rusijoje, tikrai vyksta daug iniciatyvų, siekiančių kažkaip prasibrauti per propagandos sieną. Papasakoti. Parodyti faktus. Pasitelkiami patys įvairiausi metodai nuo įsilaužimo į televizijos kanalus iki raginimo asmeniškai susisiekti su gyventojais Rusijoje, papasakoti, kalbėti. Mes trokštame, kad jie išgirstų mūsų tiesą. Ar tai realu? Kodėl toks galingas propagandos efektas ir kaip jis veikia remiantis grupių teorija?

Pradėti svarbu nuo didelės grupės sampratos. Remiantis psichodinaminiu požiūriu, skirtingi procesai veikia mažose grupėse – kur vieni kitus pažįstame, galime užmegzti asmeninį ryšį, tokioje grupėje atrandame panašumų su savo artimiausia socialine aplinka, pvz., šeima. Mažoje grupėje galime jaustis pakankamai saugūs. Tuo tarpu visiškai kitokie dėsniai veikia didžiojoje grupėje – tokioje, kur dėl dydžio, grupei priklausančių žmonių skaičiaus nebegalime visų pažinti, užmegzti asmeninių ryšių. Visgi yra labai svarbių, stiprių dalykų, kurie žmones jungia į didelę grupę. Paprastai tai yra kažkoks svarbus požymis, pagal kurį žmonės gali identifikuotis. Šalis, tauta, tam tikra religinė bendruomenė taip pat gali būti nagrinėjama kaip didelė grupė. Tautybė, religija, gyvenamoji vieta ir daugelis kitų dalykų mus vienija į dideles bendruomenes. Ir mes visi turime kelis identitetus – vieną iš jų – priklausymą kokiam nors didžiajam grupei – mes lietuviai, rusai, ukrainiečiai, tam tikroje teritorijoje gyvenantys, tam tikrą religiją išpažįstantys ir panašiai. Visi galėtumėte išvardinti bent kelis savo identitetus susijusius su didžiosiomis grupėmis. Lietuvis, „Žalgirio“ aštuolis. Ukrainietis gyvenantis Kijeve.

Svarbu pabrėžti, kad gyvenime, didžiųjų grupių identitetas ir formuojasi, bet ir gali būti formuojamas. Vienas iš pozityvių pavyzdžių yra tai, kaip gali būti ugdomas patriotiškumas ir meilė savo šaliai – mes, lietuviai, visi žinome, koks svarbus buvo Žalgirio mūšis, kokia iškili istorinė figūra buvo Vytautas Didysis. Mes didžiuojamės kitados turėję Vilnių, kuriame tilpo ir drauge gyveno daugybė tautų, kultūrų ir religijų. Mes pasakojame knygnešių ir partizanų istorijas – pasipriešinimas, kalbos ir lietuviškumo išlaikymas, kova už laisvę mums yra įdiegta kaip vertybė. Kita vertus, mūsų išgyventos kolektyvinės traumos taip pat labai gyvos – gyva yra Antrojo Pasaulinio karo atmintis, okupacija, trėmimai, sausio 13 d. tragedija. Pastarųjų dienų įvykiai mums, lietuviams, kaip titnagas įskelia šiuos prisiminimus ir prasmes. Okupacija mums turi aiškią reikšmę. Grėsmės akivaizdoje itin greitai išryškėja mūsų didžiosios grupės identitetas – mes – lietuviai. Susivienijame. Susimobilizuojame. Lengvai identifikuojamės su ukrainiečiais – taip pat kovojusiais ir kovojančiais už laisvę. Grėsmės akivaizdoje didelėje grupėje pradeda veikti galingi gynybos mechanizmai – skėlimas (mes ir jie, blogis/gėris), projekcija (polinkis perkelti nepageidaujamus, nepakeliamus jausmus į išorę, atiduoti kitai grupei). Grėsmės akivaizdoje, labiau išryškėja didžiosios grupės identitetas, grupė susitelkia pagal vienijančią požymį. Susitelkia ties bendra centrine ašimi.

Kaip ir minėjau, kiekviena didžioji grupė ir formuojasi, ir yra (ar gali būti) formuojama. Tai, kaip didžioji grupė elgsis grėsmės akivaizdoje labai priklauso nuo to, kas glūdi jos sąmonėje ir pasąmonėje – kokia yra šios grupės istorija ir patirtis, kokie vyrauja įsitikinimai, vertybės, ryšiai ir panašiai. Labai svarbų vaidmenį didžiosios grupės (pavyzdžiui, tautos) identitetui turi bendros išgyventos kolektyvinės traumos bei tai, kas yra grupės pasididžiavimo šaltiniai.

Tad žinant šiuos dalykus apie didžiąsias grupes, kokie svarbūs dėsniai veikia kuriant sėkmingą propagandą? (Tikrai nesu labai gerai išmananti politiką, tad prie kiekvieno žingsnio pateiksiu tik po kelis man ryškiausiai išskylančius pavyzdžius. Manau, skaitydami galėsite sėkmingai jų atrasti daugiau).

1. Reaktyvuoti kolektyvinę traumą (V. Putino retorika, kad Rusijai yra grasinama, jog šalis dėl NATO plėtros nėra saugi).
2. Sustiprinti viktimizacijos, persekiojimo jausmą (Donbase ir Luhanske eilę metų skriaudžiami ir persekiojami ten gyvenantys rusai).
3. Sustiprinti didžiosios grupės bendrumo jausmą, primenant, išryškinant praeities sėkmę bei šlovę (Rusijos šlovė Antrajame Pasauliniame kare, pabrėžiamas Rusijos vaidmuo grąžinant pasauliui taiką, atstatant teisybę, išgelbėjant skriaudžiamus).
4. Nuvertinti ir nužmoginti „kitą grupę“ (pabrėžiama, kad kovojama ne su ukrainiečiais, bet su banditais-nacionalistais. Svarbūs tikslai – demilitarizuoti ir denacifikuoti, tarytum už šių sąvokų nebūtų „gyvų žmonių“).
5. Sukurti ir stiprinti grupės jausmą, kad ši turi teisę pulti, kovoti, keršyti (įžymioji V. Putino frazė, jog „mes neturime kito pasirinkimo“).

Sėkmingai įgyvendinus šiuos žingsnius didžioji grupė gali susimobilizuoti ir jaustis turinti teisę žeminti ar net naikinti „kitokį“, „kitą didžiąją grupę“. Didžiojoje grupėje dėl galingų veikiančių gynybos mechanizmų nebelieka asmeninės atsakomybės. Tik kolektyvinė. Iš esmės visi galime suvokti, ką gali minia. Lietuvių kalboje turime gražų pasakymą „bandos jausmas“. Banda gali būti žiauri, gaivališka ir destruktivi. Racionalūs argumentai neretai neveiksmingi. Ypač, kai grupe dar gudriai ir efektyviai manipuluojama bei sėkmingai jau ne vieną dešimtmetį sukasi propagandos smagračiai.

Tačiau pesimistine gaida pabaigti nesinori. Nors tikrai sunku, vis tiek atkakliai bandykime išlaikyti ryšius, pasakoti, prasibrauti pro propagandos uždangą. Nes atsakomybės grąžinimas bent daliai didžiosios grupės narių ir skirtingų balsų didžiojoje grupėje atsiradimas gali būti naujos išlaisvinančios dinamikos pradžia.

Aš toliau skambinsiu.

Milda Autukaitė

Organizacijų psichologė, organizacijų vystymo ir lyderystės konsultantė